

Hein
de Haas

Μετανάστευση

22 μύθοι

και τι κρύβεται
πίσω από
αυτούς

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Γιώργος Μαραγκός

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Πρώτη έκδοση Απρίλιος 2025

Τίτλος πρωτοτύπου Hein de Haas, *How Migration Really Works. A factual guide to the most divisive issue in politics*, Viking, 2023

Επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Μαρία Γονιδάκη

Επιμέλεια – Διόρθωση τυπογραφικών δοκιμών Χρίστος Κυθρεώτης

Σελιδοποίηση Μαριολένη Αντύπα

Σχεδιασμός εξωφύλλου Σαβίνα Χριστοπούλου

© 2023, Hein de Haas

© 2023, Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ (για την ελληνική γλώσσα)

ISBN 978-618-03-4151-5

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 84151

Κ.Ε.Π. 5796, Κ.Π. 20577

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Ιπποκράτους 118, 114 72 Αθήνα

τηλ.: 211 3003500

metaixmio.gr · e-mail: metaixmio@metaixmio.gr

Κεντρική διάθεση

Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα

τηλ.: 210 3647433

Βιβλιοπωλεία ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

- Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα

τηλ.: 210 3647433

- Πολυχώρος, Ιπποκράτους 118, 114 72 Αθήνα

τηλ.: 211 3003580, fax: 211 3003581

Hein de Haas

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

22 μύθοι και τι κρύβεται πίσω από αυτούς

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Γιώργος Μαραγκός

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

Στους αγαπημένους μου γονείς

Stef de Haas
Annie de Jonge

Περιεχόμενα

Σημείωμα για τον αναγνώστη	9
Εισαγωγή	15
Μύθοι της μετανάστευσης	31
Μύθος 1: Η μετανάστευση είναι περισσότερη από ποτέ	33
Μύθος 2: Είναι αδύνατον να ελέγξεις τα σύνορα	54
Μύθος 3: Ο κόσμος είναι αντιμέτωπος με προσφυγική κρίση	72
Μύθος 4: Οι κοινωνίες μας έχουν μεγαλύτερη ποικιλομορφία από ποτέ	92
Μύθος 5: Η ανάπτυξη στις φτωχές χώρες θα μειώσει τη μετανάστευση	115
Μύθος 6: Ο εκπατρισμός είναι μια απεγνωσμένη φυγή από τη δυστυχία	135
Μύθος 7: Δεν χρειαζόμαστε μετανάστες-εργάτες	157
Μετανάστευση: Απειλή ή λύση;	181
Μύθος 8: Οι μετανάστες κλέβουν τις δουλειές και πιέζουν τους μισθούς προς τα κάτω	183
Μύθος 9: Η μετανάστευση υπονομεύει το κράτος πρόνοιας	205
Μύθος 10: Η ενσωμάτωση των μεταναστών έχει αποτύχει	225
Μύθος 11: Η μαζική μετανάστευση έχει οδηγήσει σε μαζικούς διαχωρισμούς	252
Μύθος 12: Η μετανάστευση αυξάνει κατακόρυφα την εγκληματικότητα	273

Μύθος 13: Ο εκπατρισμός οδηγεί σε φυγή ανθρώπινου κεφαλαίου	291
Μύθος 14: Η μετανάστευση είναι πανάκεια.....	308
Μύθος 15: Χρειαζόμαστε μετανάστες για να φτιάξουμε τα προβλήματα της γήρανσης των κοινωνιών	324
Προπαγάνδα περί μετανάστευσης	341
Μύθος 16: Κλείνουν τα σύνορα.....	343
Μύθος 17: Οι συντηρητικοί τηρούν πιο σκληρή στάση απέναντι στη μετανάστευση.....	364
Μύθος 18: Η κοινή γνώμη έχει στραφεί εναντίον της μετανάστευσης	381
Μύθος 19: Η λαθραία διακίνηση είναι η αιτία της παράνομης μετανάστευσης.....	396
Μύθος 20: Το εμπόριο ανθρώπων είναι μια μορφή σύγχρονης δουλείας.....	420
Μύθος 21: Οι περιορισμοί στα σύνορα μειώνουν τη μετανάστευση	443
Μύθος 22: Η κλιματική αλλαγή θα οδηγήσει σε μαζική μετανάστευση	465
Ο δρόμος που ανοίγεται μπροστά	486
Σημειώσεις.....	507
Ευχαριστίες	556

ΜΥΘΟΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Μύθος 1: Η μετανάστευση είναι περισσότερη από ποτέ

Ημετανάστευση μοιάζει να είναι περισσότερη από ποτέ και να επιταχύνεται ραγδαία. Μας λένε ότι ο κόσμος δεν έχει δει ποτέ του τόση μετανάστευση και ότι αυτό έχει φέρει μια κρίση. Η ακραία φτώχεια, η αύξηση του πληθυσμού, η καταπίεση, οι πόλεμοι και η κλιματική αλλαγή ξεριζώνουν όλο και περισσότερους. Ως εκ τούτου, είναι όλο και πιο πολλοί εκείνοι που μαζεύονται στις πόλεις και σε προορισμούς στο εξωτερικό, ξεπερνώντας την ικανότητα απορρόφησής τους από τις αστικές περιοχές και τις κοινωνίες προορισμού. Ο ραγδαίος πληθυσμιασμός της μετανάστευσης και η προσφυγική κρίση σε όλο τον κόσμο ενισχύουν τους φόβους ότι, αν δεν προσπαθήσουμε κατεπειγόντως να αντιμετωπίσουμε τα συγκεκριμένα προβλήματα, αυτές οι αυξανόμενες ροές ανθρώπων θα βγουν σύντομα εκτός ελέγχου. Όλα αυτά δείχνουν να επιβεβαιώνουν την ιδέα ότι ζούμε σε μια εποχή μαζικής μετανάστευσης άνευ προηγουμένου.

Αυτή είναι η εικόνα της μετανάστευσης που φτάνει σ' εμάς μέσω της τηλεόρασης, των εφημερίδων ή του διαδικτύου. Οι κυβερνήσεις δείχνουν να πελαγοδρομούν όλο και περισσότερο εξαιτίας της όλο και πιο φουσκωμένης παλίρροιας μεταναστών και προσφύγων που επιχειρούν απεγνωσμένα να διασχίσουν θάλασσες και ερήμους για να φτάσουν στα σύνορα της Πλούσιας Δύσης. Με τους μετανάστες να αποτελούν φαινομενικά ένα όλο και μεγαλύτερο ποσοστό των εθνικών πληθυσμών, τα επίπεδα της εθνοτικής, φυλετικής και θρησκευτικής ποικιλομορφίας φαντάζουν υψηλότερα από ποτέ.

Εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης είναι ευκολότερο από ποτέ να ταξιδέψουμε και να συναντήσουμε άλλους ανθρώπους σε μεγάλες αποστάσεις. Από τη δεκαετία του 1990 και εξής, η δορυφορική τηλεόραση,

το διαδίκτυο και τα έξυπνα τηλέφωνα έχουν προκαλέσει επανάσταση στην παγκόσμια συνδεσιμότητα. Ακόμα και στις μικρότερες κωμοπόλεις και χωριά σε χώρες όπως η Γουατεμάλα, η Αιθιοπία και το Αφγανιστάν, όλοι μπορούν πλέον να συνδεθούν με τον υπόλοιπο κόσμο. Κι αυτό έχει διευρύνει τους ορίζοντες των νέων σε όλη την υφήλιο. Η έκθεση σε εικόνες πλούτου και πολυτέλειας από τη Δύση φαίνεται πως έχει γεννήσει έναν πόθο για μετανάστευση στους νέους που επιθυμούν σφόδρα να γνωρίσουν πώς είναι η ζωή σε αυτή τη γη της επαγγελίας.

Όλα αυτά έχουν κατά τα φαινόμενα τροφοδοτήσει διαρκώς αυξανόμενες μεταναστευτικές πιέσεις. Οι διεθνείς ανισότητες παραμένουν τεράστιες, ενώ πολλές αναπτυσσόμενες χώρες μαστιζονται από φτώχεια, αστάθεια, διαφθορά και βίαιες συγκρούσεις. Την ίδια στιγμή, η ταχεία αύξηση του πληθυσμού προσθέτει κι άλλα πεινασμένα στόματα κάθε χρόνο, αυξάνοντας έτσι τον ανταγωνισμό για τους περιορισμένους διαθέσιμους πόρους. Πιο πρόσφατα, σε αυτό το κοκτέιλ ανθρώπινης δυστυχίας προστέθηκε και η κλιματική αλλαγή, αυξάνοντας τις πλημμύρες, τις ξηρασίες, τους τυφώνες και τις δασικές πυρκαγιές. Αφού ο κόσμος χάνει τα σπίτια, τα ζωντανά και την καλλιεργήσιμη γη του, δεν φαίνεται να έχει άλλη επιλογή παρά να φύγει από τον τόπο του. Κι αυτοί οι άνθρωποι προστίθενται στις όλο και μεγαλύτερες μάζες ξεριζωμένων του Παγκόσμιου Νότου που αναζητούν απεγνωσμένα να μεταναστεύσουν στον Παγκόσμιο Βορρά.

Η ιδέα ότι ζούμε σε εποχές μαζικής μετανάστευσης άνευ προηγουμένου έχει κερδίσει μεγαλύτερη αξιοπιστία καθώς σοβαροί διεθνείς οργανισμοί –όπως είναι ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης και η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες– ισχυρίζονται συχνά ότι οι αριθμοί των μεταναστών και των προσφύγων έχουν φτάσει στα ανώτερα επίπεδα της ιστορίας. Το 2021, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης δήλωσε ότι «η κινητικότητα των ανθρώπων σήμερα είναι υψηλότερη από ποτέ στη σύγχρονη ιστορία και συνεχίζει να αυξάνεται κατακόρυφα».¹ Υιοθετώντας κι αυτή έναν κινδυνολογικό τόνο, η Ύπατη Αρμοστεία έχει ισχυριστεί ότι ζούμε σε εποχή «παγκόσμιας κρίσης εκτοπισμού», με τις συγκρούσεις, τη βία και την κλιματική αλλαγή να ξεριζώνουν όλο και περισσότερους ανθρώπους από τον τόπο καταγωγής τους, ενώ το 2022 δήλωσε ότι με τον αριθμό ρεκόρ των 100 εκα-

τομμυρίων εκτοπισμένων φτάσαμε σε ένα «δραματικό ορόσημο» που λίγοι θα «περίμεναν πριν από μία δεκαετία».²

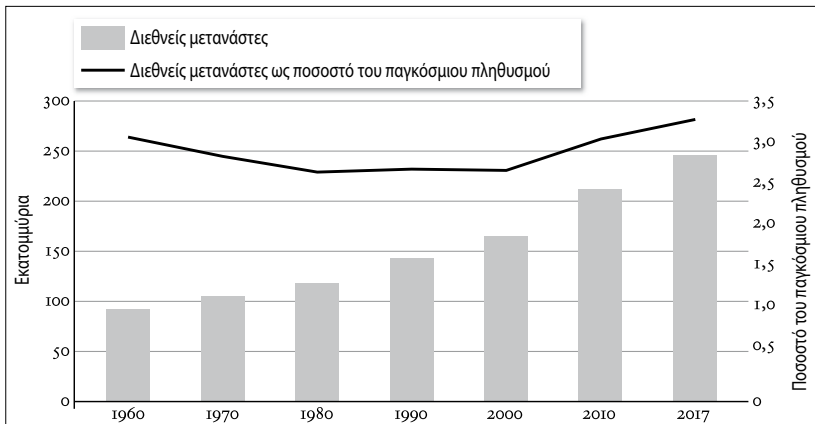
Όλα αυτά συνδυάζονται για να διαμορφώσουν την κυρίαρχη ιδέα μιας «μεταναστευτικής κρίσης». Η ιδέα ότι ζούμε σε εποχές μαζικής μετανάστευσης άνευ προηγουμένου είναι ο πλέον διαδεδομένος ισχυρισμός για τη μετανάστευση. Παρόλο που οι πολιτικοί από τα αριστερά ως τα δεξιά, οι ομάδες κλιματικών ακτιβιστών και νατιβιστών, οι ανθρωπιστικές ΜΚΟ, οι οργανισμοί προσφύγων και τα μέσα ενημέρωσης στηρίζουν πολύ διαφορετικές λύσεις, όλοι τους είναι πεπεισμένοι ότι στη σύγχρονη εποχή επικρατεί μια μεταναστευτική κρίση, με αίτια μια σειρά παγκόσμιες οικονομικές, δημογραφικές και περιβαλλοντικές κρίσεις. Σύμφωνα με το αφήγημα αυτό, ο κόσμος καίγεται – και το αποτέλεσμα είναι πως η μετανάστευση αρχίζει να βγαίνει παντελώς εκτός ελέγχου.

Τι ισχύει πραγματικά

Η διεθνής μετανάστευση παραμένει χαμηλή και σταθερή

Παρόλο που η ιδέα ότι η μετανάστευση βρίσκεται στα υψηλότερα επίπεδα της ιστορίας έχει φτάσει να θεωρείται μια αδιαμφισβήτητη αλήθεια, τα δεδομένα λένε μια κάπως διαφορετική ιστορία. Τα σημερινά επίπεδα διεθνούς μετανάστευσης ούτε εξαιρετικά υψηλά είναι ούτε και αυξάνονται. Για την ακρίβεια, τις τελευταίες δεκαετίες, τα επίπεδα παγκόσμιας μετανάστευσης έχουν μείνει ιδιαίτερα σταθερά. Σύμφωνα με τους περισσότερους ορισμούς, διεθνής μετανάστης είναι εκείνος που ζει σε χώρα άλλη από τη χώρα γέννησής του για μια περίοδο τουλάχιστον έξι ως δώδεκα μηνών. Με τη χρήση του ορισμού αυτού, και σύμφωνα με τα δεδομένα του Τμήματος Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών, το 1960 υπήρχαν περίπου 93 εκατομμύρια διεθνείς μετανάστες στον κόσμο. Ο αριθμός αυτός αυξήθηκε στα 170 εκατομμύρια το 2000 και αυξήθηκε κι άλλο στα εκτιμώμενα 247 εκατομμύρια το 2017. Εκ πρώτης όψεως μοιάζει με κατακόρυφη αύξηση. Ο παγκόσμιος πληθυσμός όμως έχει αυξηθεί με περίπου παρόμοιους ρυθμούς, από 3 δισεκατομμύρια το 1960 σε 6,1 δισεκατομμύρια το 2000 και σε 7,6 δισεκατομμύρια το

2017. Αν λοιπόν εκφράσουμε τον αριθμό των διεθνών μεταναστών ως ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού, θα δούμε ότι τα σχετικά επίπεδα μετανάστευσης παραμένουν σταθερά περίπου στο 3%. Επιπλέον, οι αριθμοί του παρελθόντος πιθανότατα αποτελούν υποεκτιμήσεις, επειδή κατά τις προηγούμενες δεκαετίες μεγάλο μέρος της μετανάστευσης δεν καταγραφόταν.³

Γράφημα 1: Συνολικός πληθυσμός των διεθνών μεταναστών στον κόσμο, 1960–2017

Κάτι τέτοιο έρχεται σε αντίθεση με την ιδέα ότι επιταχύνεται η παγκόσμια μετανάστευση. Και μάλιστα, υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι τα επίπεδα της παγκόσμιας μετανάστευσης ήταν στην πραγματικότητα υψηλότερα κατά τα τέλη του δέκατου ένατου και τις αρχές του εικοστού αιώνα. Επρόκειτο για το απόγειο της μετανάστευσης προς την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, όταν δεκάδες εκατομμύρια Ευρωπαίοι έφευγαν από τον «Παλαιό Κόσμο» για να αναζητήσουν νέες ευκαιρίες και ελευθερία στον «Νέο Κόσμο» – σε χώρες όπως ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο Καναδάς, η Αργεντινή και η Βραζιλία, αλλά και η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία. Η μαζική αυτή αποδημία συνέπεσε με το ζενίθ του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, όταν και πολλοί Ευρωπαίοι στρατιώτες, άποικοι, ιεραπόστολοι, δημόσιοι λειτουργοί, επιχειρηματίες και εργάτες εγκαταστάθηκαν σε αποικίες της Αφρικής και της Ασίας.

Οι ακόρεστες ανάγκες για εργατικά χέρια, ανάγκες που είχαν πίσω

τους τον ευρωπαϊκό ιμπεριαλισμό και τη βιομηχανοποίηση, έθεσαν επίσης σε κίνηση τεράστια μεταναστευτικά κύματα και αλλού στον κόσμο. Ανάμεσα στο 1834 και το 1941, η Βρετανία, η Γαλλία και η Ολλανδία μετέφεραν από 12 έως 37 εκατομμύρια άμισθους εργάτες («κούλπηδες») –κυρίως από την Ινδία, την Κίνα και την Ινδονησία– στις αποικιακές τους κτήσεις στην Καραϊβική, την Ανατολική Αφρική και αλλού.⁴ Πέρα από τους εργάτες στις φυτείες στην Καραϊβική, οι Βρετανοί έφεραν άμισθους εργάτες για την Ανατολική Αφρική, μεταξύ αυτών και Ινδούς που συμμετείχαν στην κατασκευή του σιδηροδρόμου Κένυας-Ουγκάντας τη δεκαετία του 1890. Ως και ένα εκατομμύριο άμισθοι εργάτες από την Ιαπωνία εστάλψαν σε προορισμούς όπως η Χαβάη, οι ΗΠΑ, η Βραζιλία και το Περού. Μετά την Κομμουνιστική Επανάσταση του 1917 και τη δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης το 1922, ο ρωσικός ιμπεριαλισμός οδήγησε σε μεγάλης κλίμακας εκπατρισμό και μετεγκατάσταση εθνοτικών Ρώσων στη Σιβηρία και τις σοβιετικές δημοκρατίες, όπως τη Λετονία, την Εσθονία, την Ουκρανία, τη Λευκορωσία, τη Μολδαβία και το Καζακστάν, καθώς και σε μετακίνηση Ρώσων προς τη Σιβηρία και μη ρωσικά εδάφη.⁵

Συνολικά, ανάμεσα στο 1846 και το 1940 μετακινήθηκαν σε άλλες ηπείρους περίπου 150 εκατομμύρια άνθρωποι –το 9% του παγκόσμιου πληθυσμού το 1900– και δεν λαμβάνονται καν υπόψη οι μεγάλης κλίμακας μετακινήσεις πληθυσμών εντός της Ευρώπης. Από τους διηπειρωτικούς αυτούς μετανάστες, εκτιμάται ότι τα 55 με 58 εκατομμύρια ήταν Ευρωπαίοι που μετανάστευσαν στην αμερικανική ήπειρο, 48 με 52 εκατομμύρια ήταν άνθρωποι από την Ινδία και τη νότια Κίνα που μετανάστευαν σε ευρωπαϊκές αποικίες της Νοτιοανατολικής Ασίας, της Ανατολικής Αφρικής και του Νότιου Ειρηνικού, και 46 με 51 εκατομμύρια ήταν Ρώσοι και Κινέζοι που εγκαθίσταντο στη Μαντζουρία, τη Σιβηρία, την Κεντρική Ασία και την Ιαπωνία.⁶

Για να τα δούμε αυτά από τη σωστή οπτική, περίπου 48 εκατομμύρια Ευρωπαίοι άφησαν πίσω τους την ήπειρο ανάμεσα στο 1846 και το 1924 μόνο. Κάτι τέτοιο ισούται περίπου με το 12% του ευρωπαϊκού πληθυσμού το 1900. Σε ορισμένες χώρες το ποσοστό ήταν πολύ υψηλότερο. Την ίδια περίοδο, από τα βρετανικά νησιά έφυγαν περίπου 17 εκατομμύρια άνθρωποι – που ισούται με το 41% του πληθυσμού της

Βρετανίας το 1900.⁷ Ανάμεσα στο 1869 και το 1940 μετανάστευσαν προς προορισμούς στη Βόρεια Ευρώπη και τη Νότια και Βόρεια Αμερική περίπου 16,4 εκατομμύρια Ιταλοί – περίπου το 50% του ιταλικού πληθυσμού το 1900.⁸

Πρόκειται δηλαδή για πολύ μεγαλύτερο ποσοστό από τα ποσοστά εκπατρισμού στις χώρες που καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις στη σχετική στατιστική σήμερα. Για παράδειγμα, τα 9,5 εκατομμύρια ανθρώπων που γεννήθηκαν στο Μεξικό και ζούσαν στο εξωτερικό το 2017 (περιλαμβανομένων και των αδήλων μεταναστών) αντιστοιχούσαν στο 7,5% του πληθυσμού του Μεξικού, ενώ τα 3 εκατομμύρια ανθρώπων που έχουν γεννηθεί στην Τουρκία και ζουν στο εξωτερικό αντιστοιχούν στο 3,8% του τουρκικού πληθυσμού. Στις πολυπληθείς χώρες το ποσοστό είναι ακόμα χαμηλότερο. Υπολογίζεται ότι το 2017 9,5 εκατομμύρια άνθρωποι που γεννήθηκαν στην Ινδία ζούσαν στο εξωτερικό και 5,8 εκατομμύρια που γεννήθηκαν στην Κίνα ζούσαν στο εξωτερικό, δηλαδή μόνο το 0,4% και το 0,6% των συνολικών πληθυσμών των χωρών αυτών αντίστοιχα.

Η εικόνα αυτή μιας σχετικά χαμηλής μετανάστευσης δεν επηρεάζεται αν προσθέσουμε στους συγκεκριμένους αριθμούς και τους πρόσφυγες. Κι αυτό γιατί ο αριθμός των προσφύγων είναι πολύ χαμηλότερος απ' ό,τι φαίνεται να δείχνει η τόσο έντονη προσοχή που δίνεται στην «προσφυγική κρίση» από τα μέσα και την πολιτική. Οι πρόσφυγες αντιστοιχούν στο 7% ως 12% όλων των μεταναστών στον κόσμο, κάτι που ισοδυναμεί με το 0,3% του παγκόσμιου πληθυσμού – και οι αριθμοί των προσφύγων στα μέσα του εικοστού αιώνα ήταν πιθανότατα πολύ μεγαλύτεροι από τους αριθμούς που βλέπουμε σήμερα (όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 3).

Μια αντιστροφή της παγκόσμιας μετανάστευσης

Άρα λοιπόν, το επίπεδο της διεθνούς μετανάστευσης δεν είναι όσο υψηλό θεωρούμε. Οι διεθνείς μετανάστες αντιστοιχούν περίπου στο 3% του παγκόσμιου πληθυσμού, και ο αριθμός αυτός έχει παραμείνει ιδιαίτερα σταθερός. Αν τον αντιστρέψουμε, βλέπουμε ότι ένα συντριπτικό ποσοστό –περίπου το 97% του παγκόσμιου πληθυσμού– ζει στη χώρα

όπου γεννήθηκε. Αρκετά εντυπωσιακό, δεδομένων των τεράστιων ανισοτήτων που εξακολουθούν να μαστίζουν τον κόσμο.

Δεν υπάρχουν λοιπόν στοιχεία που δείχνουν ότι επιταχύνεται η παγκόσμια μετανάστευση. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν έχει αλλάξει τίποτα. Ειδικά από μια δυτική και ευρωκεντρική οπτική, έχουν συμβεί βαθιές μεταστροφές στα μοτίβα της μετανάστευσης, που έχουν φέρει τα πάνω κάτω στον χάρτη της παγκόσμιας μετανάστευσης. Οι μεταστροφές αυτές δεν σχετίζονται τόσο με τους αριθμούς όσο με τις αλλαγές στην κυρίαρχη γεωγραφική κατεύθυνση της παγκόσμιας μετανάστευσης από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, που εξηγεί γιατί, τουλάχιστον από την ευρωπαϊκή ή τη βορειοαμερικανική οπτική γωνία, η μετανάστευση ενδεχομένως και να φαίνεται περισσότερη από ποτέ.

Η πιο θεμελιώδης αλλαγή ήταν η μεταμόρφωση της Δυτικής Ευρώπης από βασική πηγή αποίκων και μεταναστών του κόσμου σε σημαντικό προορισμό για μετανάστες. Ξεκινώντας από τον δέκατο πέμπτο αιώνα, οι Ευρωπαίοι ταξίδεψαν στον υπόλοιπο κόσμο, καταλαμβάνοντας και κατοικώντας ξένες περιοχές – ειδικά στην αμερικανική ήπειρο, αλλά και στην Αφρική και την Ασία. Αυτό ξεκίνησε με την «ανακάλυψη» και την κατάκτηση της αμερικανικής ηπείρου μετά την άφιξη του Χριστόφορου Κολόμβου στην Καραϊβική το 1492 και την όλο και μεγαλύτερη εμπλοκή των Ισπανών, των Πορτογάλων, των Ολλανδών, των Γάλλων και των Βρετανών στην ίδρυση αποικιών στην Αμερική, αλλά και εμπορικών σταθμών και αποικιών στις ακτές της Αφρικής και της Ασίας από τον δέκατο έκτο και τον δέκατο έβδομο αιώνα. Ενώ η Ισπανία κατέκτησε τις Φιλιππίνες, οι Βρετανοί απέκτησαν σταδιακά τον έλεγχο ολόκληρης της ινδικής υποηπείρου και η Ολλανδία κυριάρχησε στην Ινδονησία.

Ειδικά από τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, οι αποικιοκρατικές δυνάμεις της Ευρώπης –ιδιαίτερα μάλιστα η Βρετανία και η Γαλλία– αποίκισαν το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών της Αφρικής και της Ασίας, με λίγες εξαιρέσεις όπως είναι η Αιθιοπία, ή και η Κίνα. Αυτό συνοδεύτηκε από τον εκπατρισμό των Ευρωπαίων αποίκων με προορισμό τις νέες αποικίες, όπως, για παράδειγμα, των Βρετανών προς τη Νότια Αφρική, τη Ροδεσία (σημερινή Ζιμπάμπουε) και την Κένυα, και μεγάλων αριθμών Γάλλων και άλλων Ευρωπαίων αποίκων που εγκαταστά-

θηκαν στην Αλγερία. Κι απ' ό,τι φαίνεται το έκαναν αυτό χωρίς να ζητήσουν άδεια από τους γηγενείς πληθυσμούς. Η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία αποτελεί πιθανότατα τη μεγαλύτερη μετανάστευση στην ανθρωπινή ιστορία.

Η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία έφερε επίσης τη μεγαλύτερη εξαναγκαστική μετανάστευση της ιστορίας, μέσα από το διατλαντικό δουλεμπόριο, αφού εκτιμάται ότι 12 εκατομμύρια Αφρικανοί οδηγήθηκαν διά της βίας στην Αμερική.⁹ Η κατάργηση του δουλεμπορίου και της δουλείας κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα ώθησε τους Βρετανούς, τους Ολλανδούς και τους Γάλλους να φέρουν μεγάλους αριθμούς άμισθων εργατών κυρίως από την ινδική υποήπειρο, αλλά και από την Ιάβα και την Κίνα, για να εργαστούν στις αποικίες της Καραϊβικής και της Ανατολικής Αφρικής.

Οι ΗΠΑ απέκτησαν την ανεξαρτησία τους από τη Βρετανία το 1776, ενώ οι περισσότερες αποικίες της Λατινικής Αμερικής ανεξαρτητοποιήθηκαν από την Ισπανία –και η Βραζιλία από την Πορτογαλία– στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα. Αυτό όμως δεν σταμάτησε τις ευρωπαϊκές εισροές στην αμερικανική ήπειρο. Ειδικά από τη δεκαετία του 1850 κι έπειτα, όλο και περισσότεροι Ευρωπαίοι μετανάστες –συχνά χωρικοί και εργάτες εργοστασίων που έψαχναν καλύτερες ευκαιρίες στην άλλη πλευρά του ωκεανού– δελεάζονταν από τις οικονομικές ευκαιρίες στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά, αλλά και στην Αργεντινή και τη Βραζιλία. Το αποτέλεσμα ήταν μεγάλης κλίμακας διατλαντική μετανάστευση. Η βιομηχανοποίηση και η αστικοποίηση προσέλκυσαν κι αυτές μετανάστες-εργάτες από την Κίνα και την Ιαπωνία στην Αμερική.¹⁰

Όλα αυτά έφτασαν στο τέλος τους μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ανάμεσα στο 1945 και το 1965, οι περισσότερες ευρωπαϊκές αποικίες στην Ασία και την Αφρική απέκτησαν την ανεξαρτησία τους. Η ταχεία οικονομική ανάπτυξη και η ίδρυση των κρατών πρόνοιας στη Δυτική Ευρώπη έκαναν τους Ευρωπαίους να χάσουν γρήγορα το ενδιαφέρον τους για μετανάστευση προς την Αμερική, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Η πλήρης απασχόληση και η μείωση του αριθμού των γεννήσεων έφεραν επίσης τις ευρωπαϊκές χώρες αντιμέτωπες με όλο και περισσότερες ελλείψεις σε εργατικό δυναμικό σε διάφορες βιομη-

χανίες και στην εξόρυξη. Κατά συνέπεια, σταμάτησε ο μεγάλος κλίμακας εκπατρισμός σε άλλες ηπείρους.

Το αποτέλεσμα ήταν να αντιστραφούν τα μοτίβα της μετανάστευσης – με ανθρώπους από τον υπόλοιπο κόσμο να βρίσκουν όλο και πιο συχνά τον δρόμο τους προς τη Δυτική Ευρώπη. Αυτό συχνά ξεκινούσε με «μεταποικιακές» μεταναστεύσεις, δηλαδή με ανθρώπους που μετακινούνταν από πρώην αποικίες προς την Ευρώπη: από την Καραϊβική (τις Δυτικές Ινδίες), τη Νότια Ασία (Πακιστάν, Ινδία) και τους πληθυσμούς ινδικής καταγωγής που ζούσαν στην Ανατολική Αφρική προς τη Βρετανία· από το Μαγκρέμπ (Αλγερία, Τυνησία, Μαρόκο) και τη Δυτική Αφρική (ειδικά τη Σενεγάλη και το Μάλι) προς τη Γαλλία· και από την Ινδονησία και το Σουρινάμ προς την Ολλανδία.

Στη Γερμανία, την Αυστρία, την Ελβετία, τη Δανία και τη Σουηδία, που δεν είχαν μεγάλες αποικιακές αυτοκρατορίες πέρα από τους ωκεανούς –αλλά και στην Ολλανδία και το Βέλγιο–, αυτές οι μεταποικιακές μεταναστεύσεις συμπληρώθηκαν πολύ σύντομα από μεγάλους κλίμακας πρόσληψη φιλοξενούμενων εργαζομένων από την Ιταλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, την Ελλάδα και την πρώην Γιουγκοσλαβία, κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Όταν εξαντλήθηκαν οι εργατικοί πόροι από τη Νότια Ευρώπη, οι κυβερνήσεις και οι εταιρείες άρχισαν να προσλαμβάνουν μετανάστες-εργάτες από την Τουρκία και το Μαγκρέμπ. Παρόλο που αρχικά αυτό θεωρούνταν προσωρινή μετανάστευση, πολλοί μετανάστες τελικά εγκαταστάθηκαν εκεί και έφεραν και τις οικογένειές τους, ανοίγοντας τον δρόμο για την ανάπτυξη μεγάλων κοινοτήτων μεταναστών.

Αυτή η «αντιστροφή της παγκόσμιας μετανάστευσης» ήταν μια μεταβολή στα διεθνή μοτίβα μετανάστευσης. Και η μετεξέλιξη της Ευρώπης από κύριο προμηθευτή μεταναστών του κόσμου σε σημαντικό προορισμό για μη Ευρωπαίους μετανάστες μεταμόρφωσε επίσης τη μετανάστευση σε παραδοσιακές αποικίες Ευρωπαίων στη Βόρεια Αμερική, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, καθώς οι Ευρωπαίοι σταμάτησαν να εκπαιδίζονται σε μεγάλους αριθμούς, η μετανάστευση προς τις χώρες εκείνες άρχισε να έχει όλο και πιο συχνά προέλευση μη ευρωπαϊκή.

Ενώ οι Ευρωπαίοι είχαν για αιώνες κυριαρχήσει στη μετανάστευση

προς τις ΗΠΑ και τον Καναδά, από τη δεκαετία του 1950 τη θέση τους άρχισαν να παίρνουν οι Πορτορικανοί, οι Μεξικανοί, οι Κουβανοί, άλλοι Λατινοαμερικανοί και οι Ασιάτες (ειδικά Κορεάτες, Βιετναμέζοι, Φιλιππινέζοι, Ινδοί και Κινέζοι). Κι αυτό συνοδεύτηκε από μεγάλες αλλαγές στα μοτίβα μετανάστευσης σε άλλες περιοχές του κόσμου. Η Νότια Αμερική έπαψε να είναι προορισμός για Ευρωπαίους μετανάστες και τα μοτίβα αντιστράφηκαν, καθώς αυξήθηκε ραγδαία η μετανάστευση από τη Λατινική Αμερική προς τη Βόρεια Αμερική και αργότερα προς την Ευρώπη.

Μια ακόμα μεγάλη αλλαγή στα μοτίβα της παγκόσμιας μετανάστευσης ήταν η άνοδος των μη δυτικών προορισμών για μετανάστευση. Ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1980, οι ραγδαία αναπτυσσόμενες οικονομίες του Περσικού Κόλπου –όπως η Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κουβέιτ και το Κατάρ– αναδείχτηκαν ως προορισμοί για εκατομμύρια μεταναστών-εργατών από τη Μέση Ανατολή (ειδικά την Αίγυπτο) και τις φτωχότερες χώρες της Ασίας, όπως το Πακιστάν, η Ινδία και οι Φιλιππίνες, και σε μικρότερο βαθμό και από την Αφρική. Τις τελευταίες δεκαετίες, οι Ασιάτες συγκεκριμένα έχουν περάσει στο στάδιο της παγκόσμιας μετανάστευσης, καθώς όλο και περισσότεροι Κινέζοι, Ινδοί, Φιλιππινέζοι και Ινδονήσιοι μεταναστεύουν σε προορισμούς σε όλο τον κόσμο. Εντός της Ανατολικής και της Νοτιοανατολικής Ασίας, χώρες όπως η Ιαπωνία, η Νότια Κορέα, η Σιγκαπούρη, η Μαλαισία και η Ταϊλάνδη έχουν γίνει προορισμοί για μετανάστες από φτωχότερες χώρες εντός και εκτός της ηπείρου, όπως είναι η Μιανμάρ, το Νεπάλ και το Ουζμπεκιστάν. Κατά τη δεκαετία του 1990, η Ρωσία αναδείχτηκε ως σημαντικός προορισμός για μετανάστες-εργάτες από πρώην σοβιετικές δημοκρατίες όπως η Ουκρανία, το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν.¹¹

Τον τελευταίο μισό αιώνα, λοιπόν, τα μοτίβα της διεθνούς μετανάστευσης έχουν διέλθει από θεμελιώδεις μεταβολές. Με την εξαίρεση των χωρών παραδοσιακής μετανάστευσης όπως είναι ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία (όπου οι μετανάστες αντιστοιχούν περίπου στο 20%), ανάμεσα στο 10% με 15% των πληθυσμών των περισσότερων δυτικών χωρών –συμπεριλαμβάνονται οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία και η Γαλλία– έχει γεννηθεί στο εξωτερικό. Αυτά τα επίπεδα

μετανάστευσης δεν είναι βέβαια τίποτε ιδιαίτερο από ιστορικής σκοπιάς. Ενώ η μετανάστευση προς τις ΗΠΑ αυξάνεται τις τελευταίες δεκαετίες, το 2020 οι μετανάστες αποτελούσαν περίπου παρόμοιο ποσοστό του πληθυσμού (γύρω στο 14%) με έναν αιώνα νωρίτερα.¹²

Η μεγάλη αλλαγή συνίσταται στην όλο και πιο συχνή μη ευρωπαϊκή καταγωγή των μεταναστευτικών πληθυσμών. Με την Ευρώπη να μετατρέπεται από κύρια πηγή μεταναστών σε βασικό προορισμό τους, η μεταστροφή της παγκόσμιας μετανάστευσης έχει οδηγήσει σε αυξημένη μετανάστευση από τη Λατινική Αμερική, την Ασία και (σε μικρότερο βαθμό) την Αφρική προς την Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία, αλλά και προς νέους μεταναστευτικούς προορισμούς στον Περσικό Κόλπο και την Ανατολική Ασία. Οι αλλαγές αυτές δεν έχουν τόσο να κάνουν με μια αύξηση στα συνολικά επίπεδα διεθνούς μετανάστευσης, αλλά με μια αλλαγή στην κυρίαρχη γεωγραφική κατεύθυνση των παγκόσμιων μεταναστευτικών ροών.

Αυτό έχει οδηγήσει σε συνεχώς μεγαλύτερη εγκατάσταση πληθυσμών μη ευρωπαϊκής καταγωγής στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική. Πέρα από κάθε αμφιβολία, πρόκειται για μια τεράστια αλλαγή, και ίσως αυτό να καθιστά εύλογο το γεγονός ότι πολλοί πιστεύουν πως η μετανάστευση είναι περισσότερη από ποτέ. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όταν εξετάζεται από την οπτική των μικρών και μεγάλων πόλεων, των ίδιων των γειτονιών όπου συγκεντρώνονται οι μετανάστες. Τα δεδομένα όμως διαψεύδουν σαφώς την ιδέα ότι έστω επιταχύνεται η παγκόσμια μετανάστευση, πόσω μάλλον ότι βγαίνει εκτός ελέγχου. Και μάλιστα, η ιδέα αυτή απηχεί μια ευρωκεντρική κοσμοθεώρηση, που αντιμετωπίζει τη μετανάστευση από μη δυτικούς, μη λευκούς πληθυσμούς ως ιδιαίτερα προβληματική, αλλά παραμένει τυφλή απέναντι στις ευρωπαϊκές μεταναστεύσεις προς κάθε κατεύθυνση κατά το παρελθόν.

Οι περισσότεροι μετανάστες μετακινούνται σε μικρές αποστάσεις

Εξαιτίας της ενασχόλησης των πολιτικών και των μέσων ενημέρωσης της Δύσης με τη διεθνή μετανάστευση, είναι εύκολο να ξεχάσουμε ότι η εσωτερική μετανάστευση –η μετακίνηση εντός των χωρών– πάντα ήταν

μεγαλύτερη από τη μετακίνηση πέρα από τα σύνορα. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στο ότι η διεθνής μετανάστευση είναι ακριβή, αλλά και στο ότι οι άνθρωποι απλώς προτιμούν να μείνουν κοντά στον τόπο τους. Σύμφωνα με τα καλύτερα στατιστικά που διαθέτουμε, οι εσωτερικοί μετανάστες αντιστοιχούν σε ένα εκτιμώμενο 80% όλων των μεταναστών του κόσμου – ή στο 12% του παγκόσμιου πληθυσμού.¹³ Πάνω στη βάση αυτή, μπορούμε να κάνουμε την εκτίμηση ότι υπάρχουν περίπου 1 δισεκατομμύριο εσωτερικοί μετανάστες στον κόσμο.

Η εσωτερική μετανάστευση είναι ιδιαίτερα σημαντική στις αναπτυσσόμενες χώρες που περνούν από το στάδιο της ραγδαίας αστικοποίησης, η οποία αποτελεί εφελτήριο για μετανάστευση μεγάλης κλίμακας από τις γεωργικές στις πολυπληθείς μητροπολιτικές περιοχές. Η τεράστια αυτή μετακίνηση πληθυσμών από την επαρχία σε μικρές και μεγάλες πόλεις είναι αναπόσπαστο –και επομένως εν γένει αναπόφευκτο– μέρος των ευρύτερων διαδικασιών της βιομηχανοποίησης και του εκσυγχρονισμού.

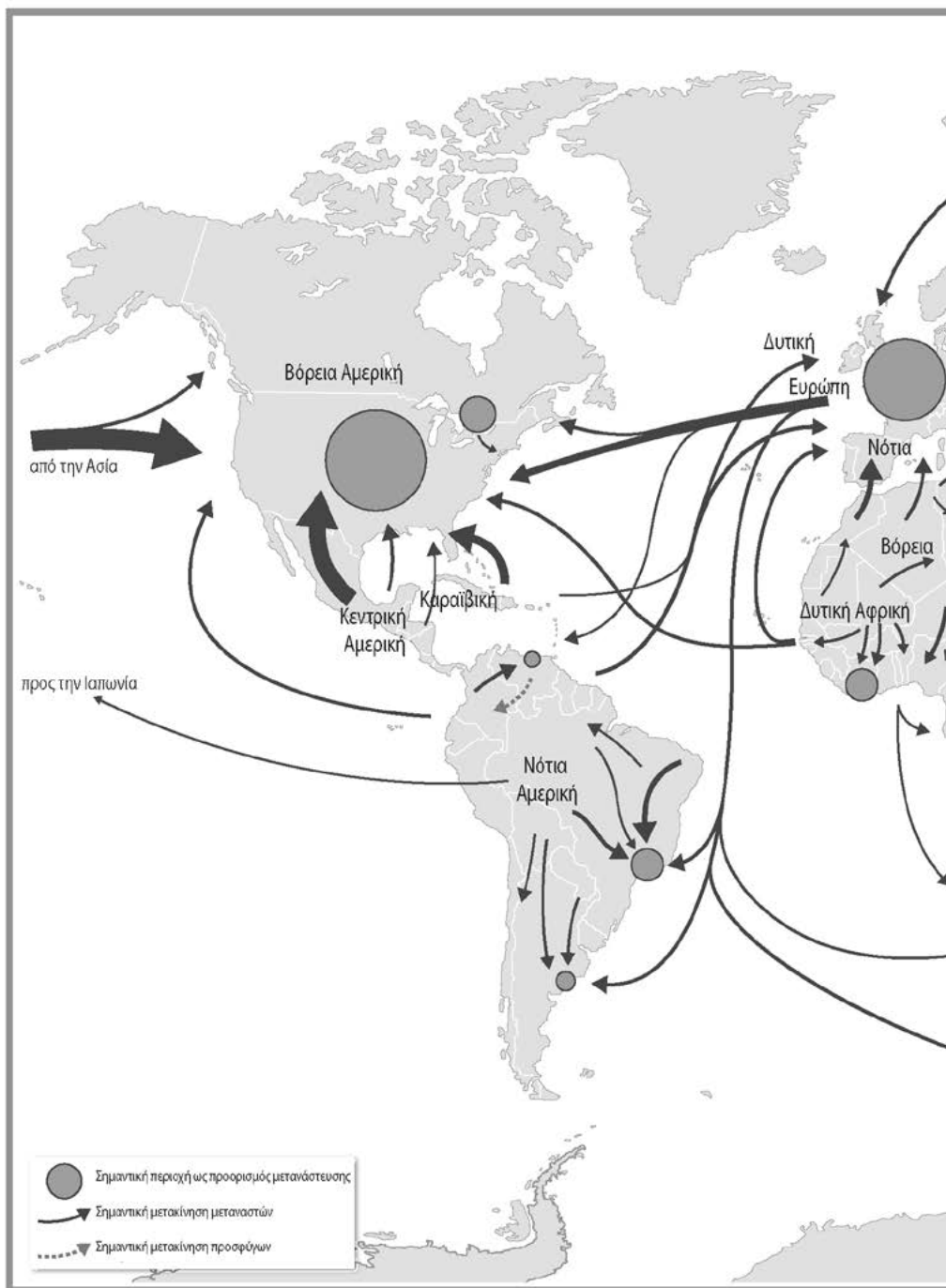
Αυτή η παγκόσμια «γεωργική έξοδος» ξεκίνησε τον δέκατο ένατο και στις αρχές του εικοστού αιώνα στη Δυτική Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και την Ιαπωνία και ολοκληρώθηκε κατά κύριο λόγο μέχρι τη δεκαετία του 1950 – περισσότερο από το 80% του πληθυσμού στις βιομηχανοποιημένες χώρες ζουν πλέον σε αστικές περιοχές. Παρόλο που η μεγάλη πλειονότητα των μεταναστών από τις γεωργικές στις αστικές περιοχές παραμένουν στη χώρα τους, ορισμένοι χρησιμοποιούν τις πόλεις ως ενδιάμεσο σταθμό για τη μετανάστευση στο εξωτερικό. Παρόμοια μετάβαση βρίσκεται πλέον στο αποκορύφωμά της σε χώρες μεσαίων εισοδημάτων, όπως είναι η Κίνα, η Ινδία και η Ινδονησία, και μόλις αρχίζει να αναπτύσσεται σε χώρες χαμηλών εισοδημάτων, όπως είναι η Αιθιοπία, το Αφγανιστάν και η Μιανμάρ, όπου λιγότερο από το 30% του πληθυσμού ζουν σε μικρές και μεγάλες πόλεις, αλλά οι ρυθμοί αστικοποίησης είναι υψηλότεροι από οπουδήποτε αλλού στον κόσμο.

Με πολλούς τρόπους, η σύγχρονη βιομηχανική εποχή δεν είναι μια ιστορία διεθνούς μετανάστευσης αλλά μετανάστευσης από γεωργικές σε αστικές περιοχές, είτε εντός είτε εκτός συνόρων. Σχεδόν όλοι μας καταγόμαστε από χωρικούς. Οι περισσότεροι κάτοικοι των πόλεων δεν

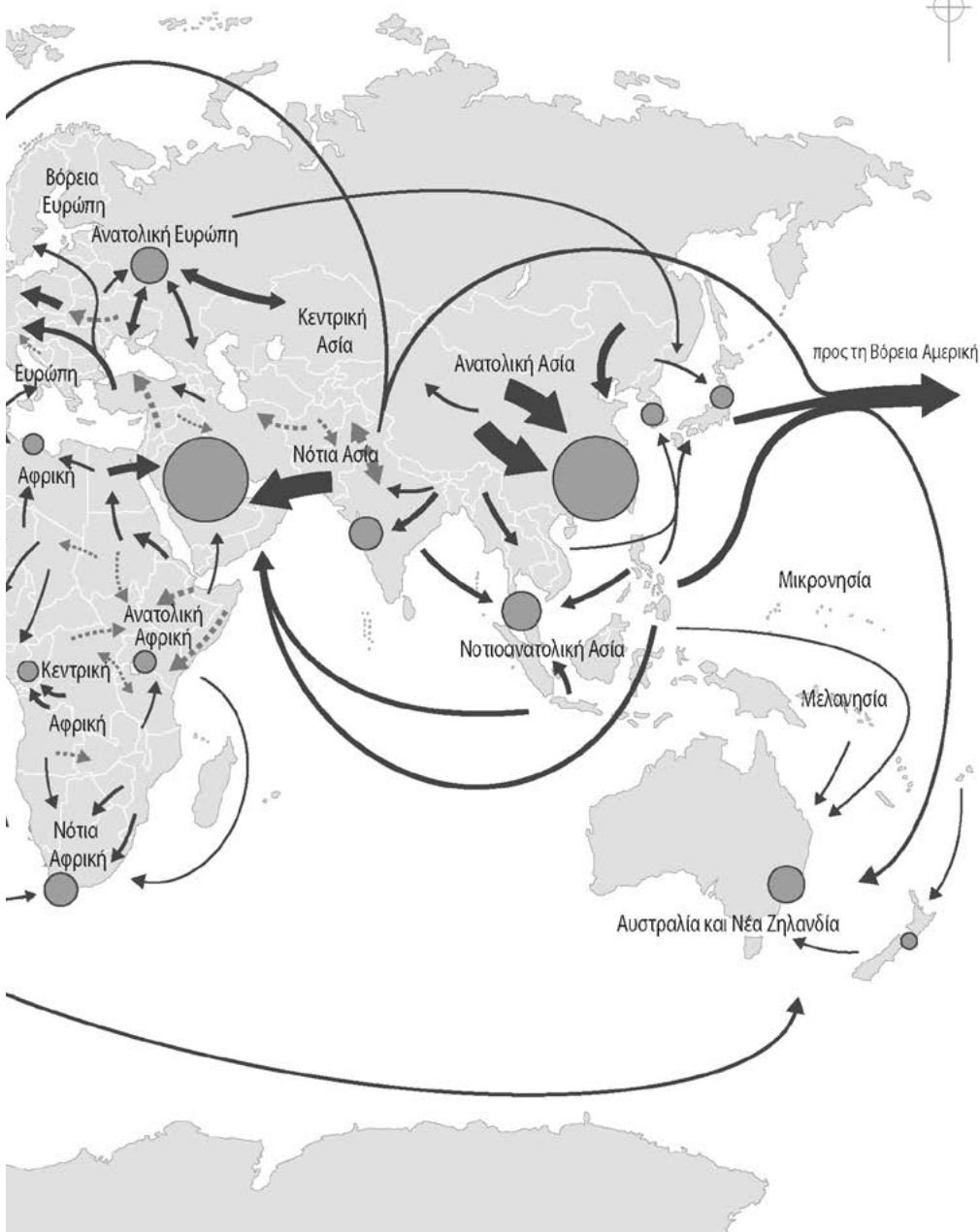
χρειάζεται παρά να πάνε πίσω μια ή δυο γενιές για να βρουν συγγενείς τους που έκαναν το μεγάλο βήμα να μετακομίσουν στην πόλη για αναζήτηση εργασίας, παιδείας ή αλλαγής τρόπου ζωής. Η μετάβαση από τη γεωργική στην αστική ζωή είναι η πλέον θεμελιώδης μεταμόρφωση από την οποία έχει περάσει η ανθρωπότητα τους τελευταίους δύο αιώνες και η διαδικασία εξακολουθεί να συνεχίζεται σε πολλές χώρες χαμηλών και μεσαίων εισοδημάτων.

Το αν αυτή η μετανάστευση από τις γεωργικές στις αστικές περιοχές περιλαμβάνει ή δεν περιλαμβάνει διάσχιση συνόρων είναι συχνά ένα όχι και τόσο σημαντικό ζήτημα σε σχέση με τη ριζική αλλαγή στον τρόπο ζωής και τα ανάμεικτα συναισθήματα ενθουσιασμού, αποξένωσης και σοκ που συχνά προκαλούνται. Ο γιος ή η κόρη ενός χωρικού που μετακομίζει από αγροτικό χωριό της πολιτείας Οακάκα του Μεξικού στην Πόλη του Μεξικού ή από την επαρχία Τάτα του νότιου Μαρόκου στην Καζαμπλάνκα ή από τις Ομοσπονδιακά Διοικούμενες Φυλετικές Περιοχές του Πακιστάν στο Καράτσι νιώθει ένα εξίσου μεγάλο –ή και μεγαλύτερο– σοκ με αυτό που νιώθει όταν μετακομίζει στο Λος Άντζελες, το Παρίσι ή το Λονδίνο· ενώ οι περισσότεροι μεσοαστοί από την Πόλη του Μεξικού, την Καζαμπλάνκα ή το Καράτσι συνήθως θα δυσκολευτούν ελάχιστα να προσαρμοστούν στη ζωή των μεγάλων δυτικών μητροπόλεων.

Η συντριπτική πλειονότητα των νέων που αναζητούν καλύτερες ευκαιρίες και τρόπους ζωής μετακινούνται λοιπόν εντός των χωρών τους. Κατά μέσο όρο, μόνο το ένα πέμπτο των μετακινήσεων εντός μιας χώρας καταλήγει σε διεθνή μετανάστευση. Η εσωτερική μετανάστευση είναι πολύ υψηλότερη από τη διεθνή μετανάστευση, ειδικά σε μεγάλες και πολυπληθείς χώρες όπως είναι η Κίνα, η Ινδία, η Ινδονησία, η Βραζιλία και η Νιγηρία, αλλά επίσης και οι ΗΠΑ και η Ρωσία. Οι «περιπλανώμενοι πληθυσμοί» της Κίνας αποτελούν απόδειξη για τον τεράστιο όγκο των εσωτερικών αυτών μεταναστεύσεων. Ο αριθμός των εσωτερικών μεταναστών στην Κίνα υπολογίζεται τουλάχιστον στα 270 εκατομμύρια – σε σύγκριση με τα μόλις 5,8 εκατομμύρια ανθρώπων που έχουν γεννηθεί στην Κίνα και κατοικούν στο εξωτερικό.¹⁴ Με άλλα λόγια, όσοι εσωτερικοί μετανάστες υπάρχουν στην Κίνα, άλλοι τόσοι διεθνείς μετανάστες υπάρχουν στον κόσμο!

Χάρτης 1: Σημαντικές μεταναστεύσεις μεγάλων αποστάσεων, 1950–2020¹⁵

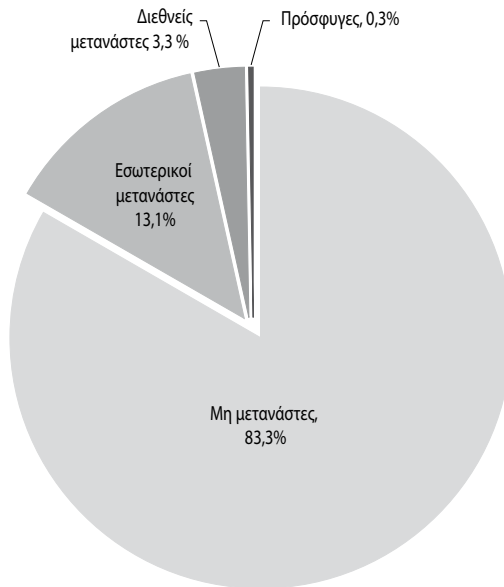

Ένας καλός πρακτικός κανόνας είναι ο εξής: όσο μεγαλύτερη είναι η χώρα, τόσο υψηλότερη η αναλογία μεταναστών που μένουν εντός της και τόσο χαμηλότερος ο σχετικός αριθμός ανθρώπων που μεταναστεύουν στο εξωτερικό. Η εξήγηση γι' αυτό είναι απλή. Στις μεγάλες και πολυπληθείς χώρες, οι περισσότεροι άνθρωποι που μετακομίζουν από αγροτικά χωριά και κωμοπόλεις μπορούν να βρουν ευκαιρίες για εργασία, σπουδές και διαφορετικό τρόπο ζωής στις μεγάλες πόλεις της χώρας τους. Όταν ζει κανείς σε μικρή χώρα, αυξάνεται η πιθανότητα να πρέπει να περάσει τα σύνορα για να βρει τέτοιες ευκαιρίες. Και αν όντως κάποιος περνάει τα σύνορα, οι περισσότεροι πηγαίνουν σε γειτονικές χώρες, καθώς είναι πιο οικονομική η κίνησή τους αυτή – και συχνά οι χώρες αυτές έχουν παρόμοια κουλτούρα, γλώσσα, θρησκεία και έθιμα. Αν μείνει κανείς κοντά στην πατρίδα του, θα του είναι πιο εύκολο να προσαρμοστεί, να βρει δουλειά και να επισκέπτεται συγγενείς και φίλους στον τόπο του.

Ως παράδειγμα αυτού, ο Χάρτης 1 προσφέρει μια γενική όψη των βασικών παγκόσμιων μεταναστεύσεων κατά την πρόσφατη ιστορία. Αυτό που δείχνει είναι η απίστευτη περιπλοκότητα των μετακινήσεων των πληθυσμών, με τους περισσότερους να μετακινούνται εντός χωρών και εντός περιφερειών. Η πραγματικότητα της μετανάστευσης έρχεται σε έντονη αντίθεση με τη διαδεδομένη ιδέα μιας μαζικής εξόδου από τον Νότιο προς τον Βορρά. Για παράδειγμα, η περιοχή του Περσικού Κόλπου είναι εξίσου σημαντικός προορισμός της παγκόσμιας μετανάστευσης με τη Δυτική Ευρώπη, ενώ χώρες όπως η Αργεντινή και η Βραζιλία στη Λατινική Αμερική, η Ακτή Ελεφαντοστού, η Γκαμπόν και η Νότια Αφρική στην Αφρική, αλλά και η Σιγκαπούρη, η Μαλαισία και η Ταϊλάνδη στην Ασία έχουν αναδειχτεί ως σημαντικοί προορισμοί περιφερειακής μετανάστευσης – και επιπλέον σημειώνονται και πελώριες μετακινήσεις πληθυσμών εντός μεγάλων χωρών όπως η Κίνα, η Νιγηρία και η Βραζιλία.

Ενδεχομένως, το σημαντικό είναι πως τα τέσσερα πέμπτα του παγκόσμιου πληθυσμού ζουν στον τόπο και τις περιοχές καταγωγής τους. Παρά τις τεράστιες γεωγραφικές ανισότητες σε ό,τι αφορά τις οικονομικές ευκαιρίες, οι περισσότεροι απλώς μένουν στην πατρίδα τους. Μόνο το 3% ζει στο εξωτερικό και τα ποσοστά αυτά έχουν παραμείνει

ιδιαίτερα σταθερά εδώ και δεκαετίες. Σε έντονη αντίθεση με την πολιτική ρητορική και τις εικόνες που παρουσιάζονται στα μέσα, η πραγματικότητα λέει πως η μετανάστευση σχεδόν ποτέ δεν έχει να κάνει με τον μαζικό ξεριζωμό ολόκληρων πληθυσμών. Και αν συμβεί τέτοιος ξεριζωμός –ίσως εξαιτίας πολέμου ή φυσικών καταστροφών, όπως θα ήταν οι πλημμύρες και οι σεισμοί–, αυτές οι μετακινήσεις συνήθως είναι μικρών αποστάσεων και προσωρινές. Με τους περισσότερους να μένουν κοντά στον τόπο τους, η μετανάστευση μεγάλων αποστάσεων σε άλλες ηπείρους είναι η εξαίρεση και όχι ο κανόνας.

Γράφημα 2: Μετανάστες, πρόσφυγες και μη μετανάστες ως ποσοστά του παγκόσμιου πληθυσμού, 2020

Το Γράφημα 2 αποτελεί σύνοψη όλων αυτών: περίπου το 83% του παγκόσμιου πληθυσμού ζει στον τόπο καταγωγής του, το 13% είναι εσωτερικοί μετανάστες, το 3% είναι διεθνείς μετανάστες και το 0,3% είναι πρόσφυγες.

Μείωση της παγκόσμιας κινητικότητας;

Τα τεκμήρια θέτουν υπό αμφισβήτηση την όλη ιδέα ότι η παγκόσμια μετανάστευση επιταχύνεται και μάλιστα γρήγορα, ενώ διαψεύδουν και την πεποίθηση ότι υπάρχει μια παγκόσμια μεταναστευτική κρίση. Η εντυπωσιακή σταθερότητα της διεθνούς μετανάστευσης αμφισβητεί επίσης τη διαδεδομένη αντίληψη ότι οι ριζικές βελτιώσεις στις τεχνολογίες μεταφορών και επικοινωνιών έχουν επιταχύνει τη διεθνή μετανάστευση. Ο συμβατικός τρόπος σκέψης λέει ότι οι φθηνότερες μεταφορές και οι πιο προσβάσιμες επικοινωνίες έχουν καταστήσει ευκολότερη τη μετανάστευση. Αλλά μπορούμε εντέλει να ανατρέψουμε αυτή τη συλλογιστική: από μια μακροπρόθεσμη ιστορική σκοπιά, η τεχνολογική πρόοδος έχει στην ουσία επιτρέψει στην ανθρωπότητα να σταθεροποιήσει την παρουσία της.

Για το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας μας, ο *Homo sapiens* ζούσε περιπλανώμενος, καθώς έπρεπε να μετακινούμαστε συνεχώς προς αναζήτηση τροφής, ως μέρος του νομαδικού τρόπου ζωής των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών. Αυτό σήμαινε πως δεν είχαμε μόνιμο τόπο κατοικίας, κάτι που άρχισε να αλλάζει μόνο με την επιινόηση της γεωργίας γύρω στο 10.000 π.Χ. σε διάφορα μέρη του κόσμου. Με αφετηρία τη Μέση Ανατολή, τη Μεσοαμερική, την κοιλάδα του Κίτρινου Ποταμού και μέρη της Αφρικής, αυτή η Γεωργική (ή Νεολιθική) Επανάσταση επέτρεψε στους ανθρώπους να κατοικήσουν μόνιμα σε αγροτικές κοινότητες και να εγκαταλείψουν σταδιακά τον πλανόδιο, νομαδικό ή βουκολικό τρόπο ζωής.

Από τις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα, η Βιομηχανική Επανάσταση πυροδότησε μια μεγάλης κλίμακας μετανάστευση από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές, ενώ μειώθηκε η απασχόληση στη γεωργία, κυρίως εξαιτίας της μηχανοποίησης. Την ίδια εποχή, αυξήθηκε η ζήτηση για εργατικά χέρια στις βιομηχανίες, τα ορυχεία και τις υπηρεσίες. Η διαδικασία αυτή ξεκίνησε στη Βρετανία κι έπειτα εξαπλώθηκε ταχέως στην υπόλοιπη Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική – και από εκεί στον υπόλοιπο κόσμο. Αυτή η μαζική μετανάστευση από τις γεωργικές στις αστικές περιοχές, όμως, είναι εν γένει μια προσωρινή φάση. Στις πλούσιες, βιομηχανοποιημένες χώρες, η διαδικασία της αστικοποίησης έχει

κατά κύριο λόγο ολοκληρωθεί ή «κορεστεί», με τη συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού να ζει ήδη στις αστικές περιοχές.

Αν το δούμε από μια μακροπρόθεσμη σκοπιά, τα επίπεδα της μετανάστευσης ενδεχομένως και να μειωθούν στο μέλλον, ως μέρος της παγκόσμιας μείωσης της κινητικότητας. Η εσωτερική μετανάστευση ήδη επιβραδύνεται σε πολλές χώρες της Δύσης, μεταξύ αυτών και στις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γερμανία και την Ιαπωνία, καθώς η μεγάλη πλειονότητα των πληθυσμών τους ήδη ζουν σε μικρές και μεγάλες πόλεις.¹⁶ Στις περισσότερες χώρες μεσαίων εισοδημάτων στην Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ασία, τη Λατινική Αμερική και τη Μέση Ανατολή, η πλειονότητα ζει και πάλι σε αστικές περιοχές (στην Κίνα πρόκειται για το 63% του πληθυσμού, στο Μεξικό για το 81% και στη Βραζιλία για το 87%) και η εσωτερική μετανάστευση αρχίζει να καταλαγιάζει. Στην υποσαχάρια Αφρική, αλλά και σε μέρη της Νότιας και της Κεντρικής Ασίας βρίσκουμε τη μεγαλύτερη συγκέντρωση χωρών χαμηλών εισοδημάτων όπου οι διαδικασίες της αστικοποίησης μόλις πρόσφατα έχουν ξεκινήσει να παίρνουν φόρα. Αυτές είναι οι μόνες περιοχές στον κόσμο όπου θα συνεχιστεί για τις επόμενες δεκαετίες η μεγάλη κλίμακας μετανάστευση από τις γεωργικές στις αστικές περιοχές.

Η ιδέα ότι η πρόοδος στην τεχνολογία μεταφορών και επικοινωνιών θα οδηγήσει αυτόματα σε περισσότερη μετανάστευση βασίζεται σε προχειρες εικασίες για τα αίτια της μετανάστευσης. Ο αντίκτυπος της τεχνολογίας στη μετανάστευση είναι θεμελιωδώς αμφίβολος. Από τη μια, είναι πιο φτηνό να ταξιδέψει κανείς και οι δυνητικοί μετανάστες μπορούν να αποκτήσουν πιο εύκολα πληροφορίες για ευκαιρίες σε άλλους τόπους. Οι πιο προσβάσιμες τεχνολογίες μεταφορών και επικοινωνιών, όμως, μπορεί επίσης να καταργήσουν την ανάγκη να αλλάξει κανείς κατοικία ώστε να αποκτήσει πρόσβαση στις ευκαιρίες αυτές. Για παράδειγμα, από τα μέσα του εικοστού αιώνα, τα μέσα μαζικής μεταφοράς, η μαζική ιδιοκτησία αυτοκινήτων και η κατασκευή ολόκληρων συστημάτων από αυτοκινητόδρομους επιτρέπουν σε όλο και περισσότερους ανθρώπους να χρησιμοποιούν ιδιωτικά και δημόσια μέσα για να πηγαίνουν στον χώρο εργασίας τους, οπότε και δεν υπάρχει πια ανάγκη να μετακομίζει κάποιος κάθε φορά που βρίσκει δουλειά σε διαφορετικό μέρος. Σε χώρες όπως η Γαλλία, η Κίνα και η Ιαπωνία, η κατασκευή

εθνικών σιδηροδρομικών δικτύων μεγάλων ταχυτήτων έχει καταστήσει δυνατόν να διανύει κανείς εκατοντάδες χιλιόμετρα κάθε μέρα για να πάει στη δουλειά του.

Οι επαναστάσεις στις επικοινωνίες και τις μεταφορές έχουν επίσης επιτρέψει την ύπαρξη εργοστασίων, υπηρεσιών, ακόμα και γεωργικής παραγωγής σε χώρες όπου τα εργατικά χέρια είναι άφθονα και φτηνά. Πολλές βρετανικές εταιρείες έχουν διαπιστώσει ότι είναι πιο οικονομικό και βολικό να μεταφέρουν τα τηλεφωνικά τους κέντρα στην Ινδία, ενώ οι Αμερικανοί που καλούν την εξυπηρέτηση πελατών μπορεί να μιλήσουν με Φιλιππινέζο τηλεφωνητή ή τηλεφωνήτρια στη Μανίλα που γνωρίζει πολύ καλά τα αμερικανικά αγγλικά. Πολλές βιομηχανίες στις ΗΠΑ έχουν μεταφέρει τα εργοστάσιά τους σε ζώνες μεταποίησης για εξαγωγές (*maquiladoras*) στη μεξικανική πλευρά των συνόρων ΗΠΑ-Μεξικού. Στην ίδια λογική, οι Ολλανδοί καλλιεργητές τριαντάφυλλων έχουν κάνει επενδύσεις σε τεράστιες φάρμες λουλουδιών στην Κένυα και την Αιθιοπία, αξιοποιώντας όχι μόνο τις ιδανικές καιρικές συνθήκες, που τους επιτρέπουν να παράγουν λουλούδια όλο τον χρόνο, αλλά και τα φτηνά εργατικά χέρια.¹⁷

Η τεχνολογία, επομένως, δεν οδηγεί απαραίτητα σε περισσότερη μετανάστευση, καθώς οι «εξωτερικές αναθέσεις» [*outsourcing*] μπορούν στην πραγματικότητα να επιτρέψουν στο κεφάλαιο και την παραγωγή να μετακινηθούν στην τοποθεσία όπου βρίσκονται τα φτηνά εργατικά χέρια, αντί να πάνε τα εργατικά χέρια σε εγκαταστάσεις παραγωγής σε πλούσιες χώρες. Κάτι τέτοιο έχει πιθανότητα καταργήσει μια κάποια ανάγκη για μετανάστες-εργάτες.

Με τη διαχείριση της πανδημίας Covid-19 υπογραμμίστηκε ότι η τεχνολογία του διαδικτύου έχει επιτρέψει σε όλο και περισσότερους ανθρώπους να εργάζονται από το σπίτι τους, ειδικά στον τομέα των υπηρεσιών υψηλότερης εξειδίκευσης – και είναι περισσότερο από πιθανόν πως στο μέλλον οι ακόμα πιο εξειδικευμένοι εργαζόμενοι στον τομέα των υπηρεσιών θα μετακινηθούν για να βρουν πιο οικονομική στέγαση και πιο χαλαρή ζωή σε μικρότερες και πιο απομακρυσμένες κοινότητες. Η πανδημία όμως ξεσκέπασε και την ψευδαίσθηση πως κάθε εργασία μπορεί να γίνει εξ αποστάσεως. Κι αυτό συνέβη ιδιαίτερα στους τομείς των κατασκευών, της περίθαλψης, των μεταφορών, της

φιλοξενίας και άλλων υπηρεσιών όπου εργάζονται τόσοι μετανάστες-εργάτες – και μάλιστα, όπως θα δούμε σε όλο το βιβλίο, οι διαρκείς ελλείψεις σε εργατικό δυναμικό για θέσεις που απαιτούν τη φυσική παρουσία των εργαζομένων αποτελούν την κύρια αιτία που έχει συνεχιστεί η μετανάστευση τις τελευταίες δεκαετίες.

Όλα αυτά δείχνουν ότι ο αντίκτυπος της τεχνολογίας στη μετανάστευση είναι αβέβαιος. Όσοι λόγοι υπάρχουν για να πιστεύουμε ότι η τεχνολογία ενδεχομένως αυξάνει τη μετανάστευση, άλλοι τόσοι δείχνουν ότι τη μειώνει. Ενώ οι τεχνολογίες μεταφορών και πληροφοριών διευκολύνουν δυνητικά τη μετακίνηση και ενδεχομένως εμπνέουν ορισμένους να εξερευνήσουν νέους ορίζοντες, μπορούν επίσης να επιτρέψουν σε άλλους να μείνουν εκεί που βρίσκονται. Καθώς η τεχνολογία διευκολύνει τη «μη μεταναστευτική κινητικότητα», όπως είναι η μετακίνηση από το σπίτι στη δουλειά, ο τουρισμός και τα επαγγελματικά ταξίδια, μπορεί επίσης να αφαιρέσει και την ανάγκη για μετανάστευση, με την έννοια της αλλαγής τόπου κατοικίας. Όλα αυτά δείχνουν ότι τα σημερινά επίπεδα μετανάστευσης δεν είναι ούτε άνευ προηγουμένου ούτε επιταχύνονται, καθώς και ότι τα μελλοντικά επίπεδα μετανάστευσης ενδεχομένως θα μειωθούν, ως μέρος μιας παγκόσμιας μείωσης της κινητικότητας.

Είναι τα σύνορά μας εκτός ελέγχου;

*Παίρνουν οι μετανάστες
τις δουλειές μας;*

*Ή μήπως χρειαζόμαστε
απεγνωσμένα μετανάστες, για να
μην καταρρεύσει η οικονομία;*

Οι συζητήσεις και οι διαφωνίες για το θέμα της μετανάστευσης γίνονται όλο και πιο έντονες, όπως και η καταστροφολογία που εκφράζεται από πολιτικούς και μέσα ενημέρωσης. Ποια είναι όμως η αλήθεια πίσω από τους τίτλους των ειδήσεων;

Σε αυτό το αποκαλυπτικό βιβλίο, που βασίζεται σε τρεις δεκαετίες έρευνας, ο κορυφαίος κοινωνιολόγος Hein de Haas, αντλώντας τεκμήρια από την ιστορία, τη γεωγραφία, τη δημογραφία και άλλες επιστήμες, αποδομεί και καταρρίπτει τα απλοϊκά αφηγήματα, τους μύθους, υπέρ και κατά της μετανάστευσης, είτε προέρχονται από πολιτικούς, ομάδες συμφερόντων ή κανάλια πληροφόρησης.

Συγκρίνοντας τάσεις και αντιλήψεις από δυτικές «χώρες προορισμού» (ΗΒ, ΗΠΑ και Ευρώπη) καθώς και «χώρες προέλευσης» σε Ασία, Αφρική και Λατινική Αμερική, ο de Haas παρουσιάζει τη μετανάστευση όχι ως πρόβλημα προς επίλυση, ούτε ως λύση κάποιου προβλήματος, αλλά όπως πραγματικά ήταν και είναι: ένα εγγενές, αδιαχώριστο τμήμα ευρύτερων διαδικασιών κοινωνικής, πολιτισμικής και οικονομικής αλλαγής.

**ΜΙΑ ΝΕΑ ΟΠΤΙΚΗ, ΒΑΣΙΣΜΕΝΗ ΣΕ ΔΕΔΟΜΕΝΑ
ΚΙ ΟΧΙ ΣΕ ΦΟΒΟΥΣ, ΜΙΑ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ
ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ**

ΣΕΙΡΑ ΟΞΥΓΟΝΟ₂

ISBN: 978-618-03-4151-5

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 84151

metaixmio.gr